

European Electoral Studies

VOLUME: 2
ISSUE: 2

Aspekty politologického výzkumu v městských aglomeracích¹

(Aspects of Political Research in Metropolitan Area)

Jakub Kyloušek (kylousek@fss.muni.cz)

Abstract:

Progressive suburbanization in post-communist area changes the sociodemographic structure of the city. This changing process (migration of middle-class from the core city into the suburban zones) re-defines electors' behaviour in the city and its agglomeration. The aim of this article is to delimit the metropolitan area according to needs of detailed election research. On the example of Brno agglomeration the text compares different approaches how to define the suburban area according to existing sociodemographic data and comparable election data.

Keywords: *agglomeration, election, election research, suburbanization.*

¹ Tento článek byl zpracován v rámci Výzkumného záměru Politické strany a reprezentace zájmů v soudobých evropských demokraciích (kód MSM 0021622407).

1. Úvod

Zvyšující se úroveň sítě komunikací a rozšiřující se infrastruktura mění podobu sídelních struktur. Města se přestávají uzavírat uvnitř svých katastrů a rozšiřují se do širokého okolí. Na rozdíl od období před rokem 1989, kdy bylo běžným jevem „pohlcování“ okolních obcí jádrovým městem, přestává proces suburbanizace v 90. letech (až na výjimky) nabývat své územně-administrativní tváře. To ale neznamená, že se města dále prostorově nerozšiřují a nemění charakter okolních obcí. Naopak. Proces suburbanizace nabývá na intenzitě. Politologický výzkum zaměřující se na prostorovou variabilitu volebního chování nemůže zůstat vůči tomuto jevu netečný. Výzvou jsou například zkoumání proměny volebního chování v příměstských oblastech či komparace volebních výsledků v metropolitních a nemetropolitních regionech.

Cílem předkládaného textu je metodologické vymezení prostoru metropolitní oblasti pro potřeby politologického výzkumu, a to na konkrétním příkladě aglomerace města Brna. Posoudíme různé definice brněnské aglomerace a pokusíme se zhodnotit, která z použitých metod se jeví jako nejvhodnější z hlediska volebního výzkumu. V průběhu textu budeme upozorňovat na úskalí, která mohou nastat v momentě, kdy zvolenou metodiku budeme aplikovat i v případě dalších městských aglomerací nacházejících se v českém volebním prostoru, případně i mimo něj.

2. Jak vymežit aglomeraci?

Zajímavým pokusem sjednotit data pro 258 evropských městských aglomerací je tzv. Urban Audit zpracovaný v roce 2004 na základě dostupných dat jednotlivých statistických úřadů 27 evropských zemí. Zmíněný audit sleduje různé sociodemografické a ekonomické ukazatele nejen pro samotné město v jeho administrativněsprávních hranicích, nýbrž i v rámci tzv. Larger Urban Zone (LUZ).² V případě Brna byla LUZ definována jako prostor o rozloze 3170 km² s počtem obyvatel 729 510 dle údajů ze sčítání lidu, domů a bytů (SLDB) provedeného v roce 2001. Ačkoliv LUZ vypadá na první pohled jako sofistikovaný model, bližším zkoumáním zjistíme, že se ve skutečnosti jedná o území poskládané z okresů Brno-

² Srovnej dokument Urban Audit (Methodological Handbook) uveřejněný na URL adrese http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-BD-04-002/EN/KS-BD-04-002-EN.PDF a profil města Brna dostupný na adrese <http://www.urbanaudit.com>.

město, Brno-venkov, Blansko a Vyškov.³ Zpracovatelům studie je bezpochyby nutné přiznat logický postup při výběru okresů. Ten nepřímou potvrzuje například postupná geneze integrovaného dopravního systému Jihomoravského kraje (IDSJMK). Při pohledu na současnou územní podobu IDSJMK můžeme konstatovat, že de facto kopíruje území výše jmenovaných okresů.⁴

Problém se však skrývá v samotné struktuře okresů. Stávající okresy vznikly zákonem č. 36/1960 Sb., o územním členění státu, bez respektu k přirozeným územním vztahům. Jižní část okresu Blansko (právě kolem města Blansko) lze ještě považovat za spádovou oblast Brna (byť toto autorovo tvrzení jiní autoři dále v textu vyvracejí). Je však otázka, nakolik vykazují podobné znaky severní část okresu kolem města Boskovice. Ke stejnému úsudku se můžeme dopracovat povrchním prozkoumáním jednotlivých částí okresu Vyškov (jeho východní část) a možná i Brna-venkov (Ivančicko).⁵ Je proto namístě otázka, zda bychom při výzkumu obecně neměli do budoucna pracovat s úrovní regionů správních obvodů obcí s rozšířenou působností (SO ORP), které jsou přece jenom blíže historickým okresům (například z období první republiky nebo po druhé světové válce) s přirozenou vazbou na lokální centrum.⁶

Jako další pomocné kritérium při stanovování metropolitních oblastí může sloužit nárůst počtu obyvatel. Toto kritérium se v případě brněnské aglomerace ukazuje jako velice zajímavé. Pokud si srovnáme celkový počet obyvatel v Brně a v okrese Brno-venkov (ve stávajících hranicích) v letech 2006 a 2001,⁷ zjistíme, že zatímco okres Brno-město, a tedy samotné Brno ztratilo 9492 obyvatel, okres Brno-

³ Pro zajímavost, 13. března 1985 schválila vláda Územní plán velkého územního celku Brněnské sídlení regionální aglomerace (usnesení č. 64) zahrnující území jmenovaných čtyř okresů.

⁴ Součástí IDSJMK zatím není převážná část Pohořelicka, které bylo počínaje 1. lednem 2007 přidruženo k okresu Brno-venkov, a východní část okresu Vyškov. Naopak součástí systému jsou některé obce spadající pod jiné okresy Jihomoravského kraje (např. Moravský Krumlov), nebo dokonce i obce ze sousedících krajů.

⁵ Zatímco LUZ Brna a Ostravy lze hodnotit jako relativně kompaktní území (Ostravskou LUZ tvoří celý Moravskoslezský kraj kromě okresu Bruntál), v případě LUZ Prahy sledujeme poměrně bizarní útvar. Pražská „aglomerace“ je definována jako oblast Středočeského kraje bez okresů Kutná Hora, Mladá Boleslav, Příbram a Rakovník.

⁶ V rámci některých SO ORP můžeme nelézt ještě tzv. mikroregiony kolem pověřených měst. Výsledky na této úrovni zobrazuje na svém volebním serveru <http://www.volby.cz> Český statistický úřad.

⁷ Údaje z roku 2006 jsou k 31. prosinci, údaje z roku 2001 byly zjištěny při SLDB.

venkov o 9162 obyvatel narostl. Podstatně menší přírůstek počtu obyvatel zaznamenáváme v okresech Blansko a Vyškov. Ani v rámci Brna-venkova nedochází ke konstantnímu přírůstku počtu obyvatel na celém území okresu. Nýbrž děje se tak výhradně v mikroregionech Šlapanicko a Kuřimsko, v bezprostřední blízkosti Brna. Ačkoliv uvedené oblasti tvoří pouze 40 % obyvatel okresu Brno-venkov, na růstu populace okresu v posledních pěti letech se podílejí z téměř tří čtvrtin. Přestože nárůst/pokles počtu obyvatel je přímým důsledkem procesu suburbanizace, lze takovéto kritérium označit za účelové a špatně aplikovatelné u jiných českých a moravských aglomerací.⁸

Důsledný badatelský přístup při vymezení (nejen) brněnské metropolitní oblasti zvolili Tomáš Kostecký s Danielem Čermákem (2005). Výchozím bodem pro zařazení obce/města do metropolitní oblasti byla bezprostřední závislost zjištěná Českým statistickým úřadem (ČSÚ) při sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001. Konkrétně se jednalo o dojezdnost obyvatel za prací, na základě které autoři rozlišili vnitřní (za prací vyjíždí více než 40 % obyvatel) a vnější (za prací vyjíždí 30 až 40 % obyvatel) suburbální oblast (srov. Kostecký, Čermák 2005: 335). Sami autoři však upozorňují na skutečnost, že občan byl dotazován, zda v případě, že za prací vyjíždí, činí tak v rámci obce, okresu, kraje či mimo mateřský kraj. Přesná vazba na jádrové město tak ani těmito daty nemohla být zcela podchycena. Autoři na základě výše zmíněného kritéria identifikovali v rámci Jihomoravského kraje celkem 89 obcí, jež spadají do vnitřní části metropolitního území (inner Suburban zone), a 43 obcí náležejících do vnější části aglomerace (outer Suburban zone, srov. Kostecký, Čermák 2004). V následující tabulce můžeme srovnat četnost zastoupení obyvatel v jednotlivých částech aglomerace dle správních obvodů obcí s rozšířenou působností (SO ORP).

⁸ V případě pražské aglomerace dochází k nárůstu počtu obyvatel jak v příměstských oblastech (a to výraznému), tak i ve vzdálenějších okresech a rovněž v samotné Praze. Naopak přetrvávající pokles počtu obyvatel na severní Moravě se projevuje jak v Ostravě, tak v její aglomeraci.

Tabulka 1. Přehled počtu obyvatel žijících ve vnitřní a vnější metropolitní oblasti dle jednotlivých správních obvodů obcí s rozšířenou působností.

	celkový počet obyvatel	z toho ve vnitřní		z toho ve vnější		z toho mimo	
		abs.	v %	abs.	v %	abs.	v %
SO ORP Židlochovice	28039	27409	97,75	630	2,25	0	0,00
SO ORP Šlapanice	56157	55050	98,03	0	0,00	1107	1,97
SO ORP Kuřim	19836	4391	22,14	13774	69,44	1671	8,42
SO ORP Pohořelice	12523	3009	24,03	4354	34,77	5160	41,20
SO ORP Slavkov u Brna	20694	9301	44,95	2318	11,20	9075	43,85
SO ORP Ivančice	23242	0	0,00	7075	30,44	16167	69,56
SO ORP Hustopeče	34696	3881	11,19	5989	17,26	24826	71,55
SO PM Ždánice*	8376	0	0,00	2008	23,97	6368	76,03
SO ORP Rosice	23381	3127	13,37	1449	6,20	18805	80,43
SO ORP Moravský Krumlov	22156	0	0,00	1562	7,01	20705	92,99
SO ORP Blansko	65733	695	1,06	1124	1,71	63914	97,23
SO ORP Tišnov	27656	0	0,00	520	1,88	27136	98,12
celkem	-	106863		40803			

* SO PM (pověřeného města) Ždánice je součástí SO ORP Kyjov okresu Hodonín. Poněvadž se však identifikovaná metropolitní oblast týká pouze dvou obcí v tomto malém obvodu, do tabulky je započítán pouze tento. V obdobném případě SO ORP Hustopeče, jehož součástí je i SO PM Kobylí u Brna, tento postup nebyl použit, neboť výsledné podíly zastoupení obcí jsou v obou částech správního obvodu podobné.

Pozn.: Do tabulky jsou zahrnuty pouze ty SO ORP, v nichž se alespoň jedna obec dle zjištění Kosteleckého s Čermákem nachází ve vnitřní nebo vnější části aglomerace.

Zdroj: K vlastním výpočtům byla použita data ČSÚ platná k 31. prosinci 2006.

Z tabulky můžeme vyčíst, že jádro aglomerace tvoří kromě samotného města Brna SO ORP Šlapanicko a Židlochovicko. Pouze jediná obec na Šlapanicku (Viničné Šumice) nebyla zařazena do aglomerace. Obec Medlov na Židlochovicku náleží do vnější části metropolitní oblasti. Hraničním případem je kuřimský správní obvod. Nabízí se otázka, zda by aktualizovaná data ze SLDB nezměnila jejich rozložení ve výše uvedené tabulce. Město Kuřim bylo na základě SLDB autory zařazeno do vnější části aglomerace. Od roku 2001 však narostl počet obyvatel ve městě o více než tisíc, tj. přes 11%! Budeme tak muset počkat na další sčítání obyvatel v roce 2011, které ověří hypotézu, že nejen Kuřim, ale i celá řada dalších obcí autory zařazených do vnější části aglomerace se posunula z její vnější do vnitřní části. Právě slábnoucí validita získaných dat (a jejich aktualizace jednou za 10 let) komplikuje používání Kosteleckého a Čermákova přístupu.

Srovnáním LUZ a identifikace metropolitní oblasti překvapivě zjišťujeme zcela odlišné směřování sledované aglomerace. Ačkoliv se obě území překrývají, LUZ se rozšiřuje na sever a východ od Brna, Kosteleckého a Čermákova identifikovaná metropolitní oblast postupuje víceméně jižním směrem. Následující tabulka porovnává nárůst počtu obyvatel v LUZ, metropolitní oblasti a vybraných SO ORP.

Tabulka 2. Nárůst počtu obyvatel v LUZ, metropolitní oblasti a vybraných SO ORP*

	k 1. 3. 2001	k 31.12. 2006	změna	změna v %
LUZ**	372240	383393	+11153	3,0
metropolitní oblast***	138697	147666	+8969	6,5
SO ORP Kuřim, Šlapanice, Židlochovice	96320	104032	+7712	8,0

* Není započítáno území města Brna.

** Do LUZ je v roce 2001 připočítán počet obyvatel v obcích, jež jsou součástí okresu Brno-venkov od 1.1. 2005 a 1.1. 2007.

*** Součet inner a outer Suburban zone.

Z tabulky můžeme vyčíst, že proces suburbanizace se realizuje výhradně v bezprostřední blízkosti Brna. Nelze se tudíž zbavit dojmu, že LUZ je příliš široce vymezený prostor pro potřeby sledování proměny volebního chování v aglomeracích. Pokud bychom skutečně vymezili brněnskou metropolitní oblast prostřednictvím LUZ, narážíme dokonce na problematickou komparovatelnost dat u 25 obcí v okrese Brno-venkov (SO ORP Tišnov a Ivančice), které byly v letech 2000 a 2002 součástí jiného (volebního) kraje.⁹ Pokud bychom při stanovení zkoumaného prostoru vybírali mezi LUZ a metropolitní oblastí, přikloníme se jistě ke druhému jmenovanému přístupu. Přesto si dovolíme ve vymezení území zkoumané městské aglomerace učinit jistou revizi. Do městské aglomerace budou zahrnuty správní obvody obcí s rozšířenou působností (nebo pověřených měst), kde se 70 % obyvatel nachází ve vnitřní nebo vnější části metropolitní oblasti, tak jak ji definovali Kostelecký s Čermákem. Proč sčítáme vnější i vnitřní část metropolitní oblasti a proč toto kritérium nastavujeme takto vysoko? Pokud v tabulce č. 1 blíže srovnáme SO ORP Kuřim, Pohořelice a Slavkov u Brna, zjistíme, že ve vnitřní části metropolitní oblasti se ze sledovaných

⁹ U ostravské nebo plzeňské LUZ na podobný problém nenarážíme. Komplikovaná je ale situace v případě LUZ Prahy. Území hlavního města Prahy a region středních Čech jsou dvěma samostatnými kraji. Volby zastupitelstva magistrátu hlavního města Prahy a zastupitelstva Středočeského kraje se navíc konají v jiných letech.

SO ORP nachází nejvíce obyvatel Slavkova u Brna, nejméně v Kuřimi. Mimo metropolitní oblast se nachází přes 40 % obyvatel SO ORP Slavkov u Brna a Pohořelice, zatím co pouze něco přes 8 % obyvatel SO ORP Kuřim. Co je příčinou? Zatím co obec s rozšířenou působností Kuřim byla Čermákem a Kosteckým zařazena do inner Suburban zone, města Pohořelice a Slavkov u Brna se v metropolitní oblasti Brna nenacházejí. Součtem inner a outer Suburban zone snižujeme riziko, že z výzkumu vyčleníme region (jeho obce), který ve sledovaném období (rok 2001) ještě nesplňoval kritéria pro zařazení do vnitřní části aglomerace, přesto se můžeme domnívat, že v průběhu dalších let došlo ke změně této situace. Nastavením „latky“ na 70 % pak vyřazujeme z výzkumu ty správní oblasti, jejichž mnohé obce sice spadají do aglomerace, nikoliv však často samotné pověřené město. Výše popsany postup považujeme za vhodně aplikovatelný nejen u dalších českých a moravských aglomerací, nýbrž u výzkumu aglomerací v dalších zemích střední a východní Evropy.¹⁰

Zkoumání proměny volebního chování v aglomeracích nelze omezit výhradně na okolí měst. Nezapomínejme, že suburbanizace se dílem realizuje i uvnitř administrativních hranic jádrových měst. Ačkoliv jsme výše uvedli, že počet obyvatel Brna v letech 2001 až 2006 poklesl o více než devět tisíc, řada menších okrajových městských částí naopak populačně roste. Výsledky voleb v jednotlivých městských částech jsou dostupné, a je proto nezbytné rozšířit výzkum právě na tyto územní jednotky.

3. Závěrem: možné hypotézy a operacionalizace výzkumu

Budeme-li vycházet z předpokladu, že obce v aglomeraci se rozrůstají o nové obyvatele přicházející z jádrového města, pak v rámci takového výzkumu lze ověřovat hypotézu, zda volební chování v centru a jeho aglomeraci vykazuje totožné či alespoň příbuzné znaky. Z toho plynou další dílčí výzkumné otázky.

(1) Je stejná úroveň volební participace ve městě a jeho okolí? Při volbách do Evropského parlamentu dochází ke zlomu – volební účast je počínaje těmito volbami

¹⁰ Slovenské okresy nebo polské powiaty mají podobnou velikost.

vyšší ve městech než na venkově. V obcích v rámci městské aglomerace zůstane dle našeho předpokladu volební účast nadprůměrná.

(2) „Přibližují se“ volební zisky relevantních stran ve městě a jeho aglomeraci? Příchodem nových voličů, obyvatelstva stěhujícího se z jádrových měst, do aglomerace se volební výsledky u jednotlivých politických stran ve městě a obcích v jeho okolí budou sblížovat. V obcích kolem města bude narůstat podpora ODS a naopak klesat volební podpora KDU-ČSL a KSČM.

Analýza proměny volebního chování se bude opírat o volební výsledky a o dostupná sociodemografická data. Pro „porovnatelnost“ získaných volebních výsledků bude vhodné zaměřit se v první fázi na volby do Poslanecké sněmovny PČR, teprve ve druhé fázi budou do výzkumu zahrnuty volby krajské¹¹, evropské a s přihlédnutím k jisté specifičnosti i volby komunální¹².

Tento text si ve svém úvodu uložil cíl definovat prostor městské aglomerace na konkrétním příkladě Brna. Konkrétní výzkumy volebního chování v městských aglomeracích a případné reakce jiných autorů či výzkumných týmů na tento text mohou potvrdit či naopak vyvrátit správnost navrženého postupu.

Seznam pramenů a literatury

Kostecký, T. - Čermák, D. (2004): *Metropolitan Areas in the Czech Republic – Definitions, Basic Characteristics, Patterns of Suburbanisation and their Impact on Political Behaviour*, Sociologický ústav AV ČR, Edice Sociologické studie/Sociological Studies 04:03.

Kostecký, Tomáš, Čermák, Daniel (2005): Metropolitanization and Political Change in the Czech Republic. In: Hoffman-Martinot, Vincent, Sellers, Jefferey (eds.): *Metropolitanization and Political Change*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, pp. 353–370.

Urban Audit, Methodological Handbook (2004). Luxemburg“ Office for the Official Publications of the European Communities.

Územní plán velkého územního celku Brněnské sídelní regionální aglomerace schválený usnesením vlády České socialistické republiky ze dne 13. března 1985

¹¹ Problematický bude na úrovni krajských voleb výzkum pražské aglomerace. Volby do zastupitelstva magistrátu hlavního města Prahy se konají současně s volbami komunálními, a tudíž v jiné periodicitě než volby krajské.

¹² Samotné výsledky komunálních voleb v jednotlivých obcích nelze porovnávat. Lze však například sledovat míru expanze parlamentních stran na lokální úrovni v obcích aglomerace.

č. 64, ve znění usnesení vlády České republiky ze dne 13. dubna 1994 č. 196 a usnesení vlády České republiky ze dne 13. září 2000 č. 892.

Internetové zdroje

- <http://www.urbanaudit.com> – internetové stránky se zveřejněnými výsledky auditu 258 evropských městských aglomerací zpracovanými Eurostatem v roce 2004
- <http://www.czso.cz> – server Českého statistického úřadu
- <http://www.sldb.cz> – výsledky sčítání lidu, domů a bytů ze dne 1. března 2001
- <http://www.volby.cz> – volební server Českého statistického úřadu